Corporalul şi identitatea în distopii

Oana SAFTA
G. Călinescu Institute of Literary History and Theory, Bucharest
anca_oana_alexandra@yahoo.com

Abstract: The article *Corporeal and Identity in Dystopias* analyses various identity-related aspects in three reference novels of the genre: *When The Sleeper Awakes*, *We* and *Nineteen Eighty-Four*, using the interdisciplinarity triggered by the theme, and the converging points of these narratives. The dystopian space is a very rich one for the existential crisis of the individual, which it follows from various points of view: sociological, historical, psychological, bio-ethical and philosophical. The understanding issue is another highly important aspect in this analysis, as it mirrors the efficiency of the respective literary genre and the impact of the writings as possible mentality studies.
Keywords: *identity, dystopia, totalitarianism, otherness, dehumanizing.*

Studiul ce urmează îşi propune să prezinte o problemă esenţială a distopiilor, criza de identitate, urmărind liniile de forţă care structurează tematic naraţiunile selectate. Alegerea romanelor *Când se va trezi cel care doarme*, *Noi* şi *O mie nouă sute optzeci şi patru* se vrea motivată de multitudinea punctelor de convergenţă tematice şi structurale. Scrierile amintite, care acoperă ca dată a publicării un interval de jumătate de secol (1899 – 1948), au fost interpretate ca premonitorii, adevărate chei de lectură pentru un viitor sumbru în istoria omenirii, acela al totalitarismelor. De altfel, una dintre cele mai importante caracteristici ale speciei constă în permeabilitatea faţă de istorie, într-o maximă deschidere, ce permite transferuri constante între real şi virtual. De aici şi teama formulată de unii istorici şi teoreticieni în direcţia verosmilităţii; dacă marele câştig al acestui tip de scriere ar fi conştientizarea, tragerea unui semnal de alarmă astfel încât atrocităţile imaginate să poată fi evitate, există şi un revers, al imboldului pe care imaginativul l-ar putea oferi realităţii. Jean-Jaques Wunenburger vorbeşte despre o istoricizare a utopiei şi a contra-utopiei şi despre capacitatea de a evalua condiţiile de posibilitate ori de imposibilitate ale acestora prin observarea transpunerii în concret, în ţesătura statelor moderne, a scheletului ficţional. [Wunenburger, 2001: 18] Prin inventarierea unor comportamente şi practici umane deviante puse la lucru pentru a eradica alteritatea, distopiile pot fi privite ca studii de mentalitate. Acelaşi Wunenburger găseşte două sintagme extrem de grăitoare în ceea ce priveşte intoleranţa faţă de imperfecţiune, însoţită de intervenţii violente asupra individului, glorificate de viziunea utopică, „extremismul utopic" şi „mistica de epurare". El stabileşte o filiaţie între gnosticismul medieval şi transformările savante de secol XX, concluzionând că mentalitatea distructivă şi intransigentă care ţinteşte metamorfozări abuzive nu a înregistrat niciun progres, ci a rămas la un nivel bestial: „Ameliorarea progresivă a omului este

BDD-A30168 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:52 UTC)

socotită ca iluzorie; se impune o revoluţie, omul trebuie să suporte o veritabilă ontoliză, o decondiţionare autentică: să-l despoi pe omul vechi spre a face loc unui om nou, acest lucru devine deviza gnosticului, pe care creatorul de utopie şi-o va însuşi fără dificultate". [Wunenburger, 2001: 213]

Corespondenţa dintre trăit şi fictiv şi translaţia ce se stabileşte între cele două spaţii în nucleul distopiilor este esenţială pentru latura istorico-socială a scrierilor: „În cazul distopiei, contextul primelor decenii ale secolului al XX-lea imprimă o dispoziţie neliniştită şi gravă problematizării condiţiei umane: el face ca anticipările viziunii de tip distopic (...) să devină esenţiale pentru noul orizont mental şi să conducă la articularea lor într-o configuraţie specifică." [Savu, 2011: 19] Sunt numeroşi cei care au văzut în distopie un reflex al mutaţiilor sociale. Mihai Zamfir considera că impactul pe care l-au avut asupra percepţiei umane au atins cele mai intime trăiri, iar literatura, ca oglindă a acestor prefaceri, nu şi-a putut conserva latura idilică şi optimistă: „În vizunea modernă şi contemporană asupra literaturii tot ceea ce – în epocile îndepărtate – glorificase viaţa, speranţa, încrederea în posibilitatea fericirii (idila, pastorala, egloga, poezia ceremonială, oda etc.) este astăzi considerat literatură de calitate îndoielnică, dulcegărie depăşită. Chiar şi specia comediei (fortificare sufletească prin râs compensatoriu) a dispărut complet sau s-a transformat în specii hibride, precum farsa tragică ori comedia amară. Nu găsim nicăieri scris acest program de deviere a literaturii spre culoarea neagră, dar traducerea lui conştiincioasă în act se observă cu ochiul liber. Marea literatură a secolului XX ar putea fi definită, cu toate excepţiile ce confirmă regula, drept artă a disperării" [Zamfir, 2004: 16-17]. În viziunea cercetătoarei Hannah Arendt, tipologia standard pe care o compun autorii de distopii ar corespunde prototipului uman rezultat în urma războaielor şi a crizelor sociale ale secolului al XX-lea. Astfel, fanatismul totalitarist se va conjuga cu o predispoziţie spre sacrificiu, cu sentimentul de a fi de prisos al „omului de masă", consecinţă a şomajului, a creşterii constante a populaţiei etc. Insecuritatea, determinată de subminarea oricărei forme anterioare de organizare (distrugerea sistemului de clase, a partidelor politice, ulterior a organizaţiilor profesionale), precum şi de pierderea reperelor, de căderea zidurilor protective anterior, ar fi dat naştere unei „solidarităţi negative", unei mulţimi dezabuzate care resimţea din plin senzaţia de a fi de prisos şi uşor de înlocuit. Pe acest fond depresiv vin să se brodeze aspecte ideologice menite să-i infuzeze decepţionatului convingeri capabile să surmonteze orice interes personal. Abstracţiunea numită „sarcină măreaţă", cu caracterul ei misionar, se va dovedi capabilă să dea naştere unor fenomene neverosimile din punct de vedere emoţional, cum ar fi „pierderea radicală a interesului personal, cinica sau plictisita indiferenţă în faţa morţii sau a altor catastrofe personale, înclinaţia pătimaşă de a lua noţiuni din cele mai abstracte ca norme de viaţă şi dispreţul general faţă de cele mai evidente norme ale bunului-simţ." [Arendt, 2006: 395] În aceeaşi direcţie, a suferinţelor psihice rezultate ale tensiunilor din societatea industrială, ce-şi vor găsi ca ultimă supapă scenarii utopice schizoide şi catastrofale, se încadrează şi observaţiile lui Jean-Jaques Wunenburger. În retrospectiva pe care o întreprinde, el identifică o criză afectivă şi mai profundă ca vechime, şi anume aceea a pierderii orizontului mitic: „Gândirea occidentală, trezindu-se brusc privată de tradiţia mitică, văzându-se constrânsă să constituie un nou sistem de referenţiali, trebuind să creeze un nou regim arhetipal, nu a ştiut, sau încă nu a putut să întemeieze această cercetare pe o afectivitate care să-i regleze adaptarea la lume. În acest fel, utopia va revela tulburări şi crize ale societăţilor moderne care nu s-au priceput să desprindă o reţea de valori ce să permită indivizilor să trăiască scutiţi de nişte riscuri afective excesive" [Wunenburger, 2001: 205] Prin urmare, nevoia de utopie nu s-ar cantona în evenimenţial, ci s-ar înscrie într-o configuraţie psihică transistorică, în structuri

BDD-A30168 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:52 UTC)

universale ale imaginaţiei. Dar din „supape de siguranţă" ale presiunilor psihice impuse de viaţa cotidiană, din leac psihotrop, scenariile utopice vor derapa în raţionament paranoid.

Totodată, aspectele istorice identificabile în distopii ridică problema literarităţii acestui tip de scriere. Pe lângă întrebuinţarea pe scară largă a mimesisului şi deschiderea perspectivei naratologice spre extraliterar, autorii de distopii împrumută convenţiile genului autobiografic, recurg cu bună ştiinţă la o stratagemă ce sporeşte credibilitatea scrierii. Jurnalele pe care le ţin protagoniştii din romanele lui Orwell şi Zamiatin reprezintă un artificiu literar cu impact major asupra autenticităţii pe care scrierile amintite o transmit lectorului. Ca mărturii pretins netrucate ale unei subiectivităţi, însemnările intime ale eroilor vor avea un impact sporit asupra sensibilităţii cititorului în direcţia verosimilului, spre deosebire de naraţia la persoana a III-a, *captatio benevolentiae*.

Prin dimensiunea umană pe care o înglobează, operele în cauză au fost considerate contribuţii hotărâtoare în problematica individualităţii. Intuiţiile corecte pot fi inventariate în două mari categorii, ce se întrepătrund prin prisma consecinţelor majore asupra existenţei protagoniştilor: aspecte privind ordinea socială şi aspecte ce urmăresc regresia individului, ca imposibilitate de afirmare a unicităţii individuale şi a valorilor etice, involuţia acestuia pe scara umanităţii. Contextul socio-politic minuţios elaborat se dovedeşte un cadru propice plasării conceptelor identitare şi a crizei conştiinţei de sine, multitudinea aspectelor ce merg în această direcţie oferind romanelor un caracter pe alocuri declamatoriu. Se remarcă faptul că toate cele trei romane oglindesc o criză profundă a afirmării sinelui; adesea, corporalului nu i se mai atribuie o identitate, căci individualitatea se perimează: „Distopia problematizează autenticitatea fiinţei umane în condiţiile în care societatea funcţionează prin manipulare, mistificare, confiscare. Esenţa scenariului ei tipic o reprezintă, *grosso modo*, privarea de libertate cu efect dezontologizant". [Savu, 2011: 46] Involuţia se conjugă cu o aneantizare a personalităţii pe mai multe paliere: fiinţa submerge în mijlocul gloatei nediferenţiate, este distrusă sistematic prin îndoctrinare sau cunoaşte modificări monstruoase prin tortură, printr-o violenţă cu efecte devastatoare, ce porneşte de la fizic şi ajunge ulterior în mental.

O primă cauză a crizei identitare identificabilă în distopii ar fi schimbarea modelului familial clasic. În toate cele trei naraţiuni familia îşi pierde atributele de celulă ocrotitoare. Familia este bază a identităţii sociale, un prim grup în care individul este nevoit să funcţioneze prin raportarea la celălalt. În distopii, această instituţie, oglindă care oferă repere comportamentale şi confort emoţional, se vede înlocuită cu simpla funcţie a reproducerii. În acest sens, în *Când se va trezi cel care doarme* există creşele menite a eradica instinctul matern, unde copiii sunt crescuţi în incubator – surogat al mamei. Imaginea orfelinatelor este cu certitudine una de impact în imaginaţia distopică, ajungând să se perpetueze de-a lungul secolelor până în romanul *Să nu mă părăseşti* al lui Ishiguro. În aceeaşi direcţie, a distrugerii familiei tradiţionale, pot fi enumerate încurajarea independenţei femeii şi încurajarea celibatului. În societăţile de tip totalitar imaginate de Zamiatin şi Orwell, presiunea normelor apasă cele mai intime momente şi familia este redusă la actul procreării.

Fenomenul schimbării formei de apartenenţă, prin care individul îşi pierde legăturile de sânge pentru a continua să funcţioneze ca particulă într-un grup animat de ipotetic şi abstract este analizat minuţios de Hannah Arendt, care vorbeşte despre iluzia dăinuirii prin apartenenţa la o formă de organizare suprapersonală, despre tragismul anulării sinelui prin contopirea cu ceva ce se vrea infailibil. Loialitatea deplină va fi obţinută prin distrugerea nucleului familial şi permutarea relaţiilor de ataşament într-un cadru hibrid, menit să ofere iluzia unei autojustificări existenţiale: „O asemenea loialitate poate fi aşteptată numai de la

BDD-A30168 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:52 UTC)

fiinţa omnească complet izolată, care, fără niciun fel de legături sociale cu familia, prietenii, tovarăşii sau chiar cu simplele cunoştinţe capătă senzaţia de a avea un loc în lume doar din faptul că aparţine unei mişcări, că este membru al unui partid." [Arendt, 2006: 404] Analiza Hannei Arendt insistă pe explicaţiile psihologice ale problemei, pe nevoia irefutabilă a conexiunilor, pe care omul o resimte ca fiinţă socială. Legăturile de sânge se rup, dar nevoia de apartenenţă creează un individ atomizat, care nu-şi mai găseşte justificarea în lume decât prin incluziunea în masă. Scindarea de ordin sentimental şi nevoia relaţiilor de ataşament sincer se văd transmutate într-o formă de apartenenţă extrem de eclectică: „Singur – adică liber – omul este întotdeauna înfrânt. (...) Dar, dacă reuşeşte să scape de propria lui identitate, dacă se poate contopi cu Partidul în aşa fel încât să *fie* Partidul, atunci individul devine atotputernic şi nemuritor." [Orwell, 2002: 232]

Împreună, dar singur, omul de masă caută să suplinească golul emoţional pe care-l resimte prin cramponarea de grup. Ca tipologie, el este cel care aderă la convingeri ce contrastează cu impulsuri elementare ale fiinţei, precum instinctul de supravieţuire şi cel de autoconservare. Toate cele trei distopii ilustrează declasarea fiinţei umane pe scara umanităţii, uşurinţa şocantă cu care pentru binele general ipotetic individul îşi pierde capacitatea unei autoevaluări juste şi ajunge la o perspectivă degradantă, devalorizantă a sinelui: „Oare nu e limpede: a admite că „eu" poate avea nu ştiu ce drepturi în raport cu Statul şi a admite că gramul poate sta în cumpănă cu tona – este absolut acelaşi lucru. De aici repartizarea: pentru tonă – drepturi, pentru gram – obligaţii; şi singura cale de la nimicnicie la măreţie: să uiţi că eşti gram şi să te simţi milionime dintr-o tonă..." [Zamiatin, 1991: 87] La Evgheni Zamiatin, pierderea identităţii prin contopirea în sânul masei este un leit motiv al romanului *Noi*: „În rânduri ordonate, patru câte patru, bătând cu entuziasm pasul în cadenţă, înaintează numerele – sute, mii de numere, purtând unife albastre, cu ecusoane de aur în piept – numărul statal al fiecăruia şi al fiecăreia. Şi eu – noi – suntem patru – constituim unul din valurile fără număr ale acestui viguros torent." [Zamiatin, 1991: 8] Romanul este scris sub forma unor însemnări intime ale eroului D-503, mărturie a crizei existenţiale prin care trece. Până la acutizarea crizei, naraţiunea este o utopie cu accente tragice, o glorificare a uniformităţii, a unei existenţe searbede, unde masa este văzută ca o entitate monstruoasă ce-şi devorează membrii: „În fiecare dimineaţă, cu o precizie de şase roţi, la aceeaşi oră, în acelaşi minut, noi, milioanele, ne sculăm toţi ca unul. La una şi aceeaşi oră, noi, milioanele, ca o singură fiinţă, noi începem munca, şi tot aşa, ca o singură fiinţă, o întrerupem. Şi contopindu-ne într-un trup unic cu milioane de mâini, în aceeaşi secundă, stabilită de Table, ne ducem lingurile la gură, şi în aceeaşi secundă ieşim la plimbare, ne îndreptăm spre sala de cursuri, spre sala de Exerciţii Tayloriene, ne ducem la culcare..." [Zamiatin, 1991: 13] Ştergerea identităţii prin masificare revine constant şi în romanul lui Wells sub forma gloatei viermuitoare: „Oriunde exista un spaţiu liber, furnicau oameni, oameni minusculi (...) Se căţărau pe zidurile şubrede, atârnau în ciorchini şi în grupuri în jurul stîlpilor înalţi." [Wells, 1962: 323] Prozatorul se foloseşte de metonimii pentru a sugera multiplicarea insului ca parte a unui conglomerat amorf: „Feţele erau, cele mai multe, îmbujorate, dar mai întâlnea destule de o paloare cadaverică. Boala tot mai domnea, deci, şi multe din mâinile care se întindeau spre el erau slabe şi descărnate. Bărbaţii şi femeile acestei epoci noi! O adunare stranie şi de necrezut!" [Wells, 1962: 280] La Orwell, mulţimea este adunătura cenuşie ce-şi duce existenţa într-o mizerie ce devine aproape palpabilă prin senzaţiile pregnante transmise olfactiv şi tactil: „Cantina aglomerată, cu tavanul jos, pereţii jegoşiţi de frecarea sutelor de corpuri; mesele de fier cu tăblia-ndoită şi scaunele atât de-nghesuite că te loveai în coate de cel de-alături; lingurile îndoite, tăvile ciobite, cănile albe şi grosolane; orice suprafaţă – unsuroasă; mizerie în orice crăpătură; şi

BDD-A30168 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:52 UTC)

un miros amestecat, mi mult acru, de gin prost, de cafea proastă, de tocană cu gust metalic şi de haine murdare." [Orwell, 2002: 55] Masificarea înseamnă şi dispariţia spaţiului personal, intim: „Nu se gândise, de exemplu, că toată această continuitate a clădirilor oraşului, eliminarea intervalelor, sălile vaste, tot sistemul de drumuri implicau dispariţia căminului, că tipicul *home* victorian, celulă de cărămizi conţinând bucătăria şi oficiul, sufrageria şi dormitoarele, dispăruse (...) Londra, din punct de vedere al locuinţelor, nu mai era o aglomerare de case, ci un hotel enorm, un hotel cu o mie de clase de confort, cu mii de săli de mese, capele, teatre, pieţe şi locuri de adunare, un complex de întreprinderi". [Wells, 1962: 400] Paradoxal, dispariţia intimităţii nu înseamnă şi comuniunea cu cel deopotrivă cu tine, ci distrugerea unor toposuri emblematice, repere ale memoriei colective şi individuale, singurătate mutilantă, spaimă acerbă a violării şi celor mai intime gânduri. La Zamiatin perspectiva este una forţat optimistă: „Altfel, între zidurile noastre transparente, ţesute parcă dintr-un văzduh strălucitor, trăim întotdeauna la vedere, scăldaţi în lumină. Nu avem ce ascunde unii de alţii." [Zamiatin, 1991: 18]

Cele mai invazive metode ce au ca rezultat depersonalizarea sunt cele care ţintesc transformările corporale. La Wells, această dezumanizare apare imaginată sub forma copiilor cărora la sunt abolite imboldurile imaginaţiei, fiind transformaţi prin hipnoză în maşini de gândire mecanică. Chirurgia psihică este de altfel un alt laitmotiv al distopiilor. La Zamiatin, ea ţinteşte eradicarea oricărei manifestări a subconştientului. Visul va fi pentru erou un semn al crizei, al debutului maladiei sufleteşti: „E clar: sunt bolnav. Înainte nu mi s-a mai întâmplat vreodată sa am vise. Se spune că la cei vechi era ceva cu totul obişnuit să aibă vise. (...) Noi însă cunoaştem că visele constituie o boală psihică gravă. Şi eu ştiu: până astăzi creierul meu a funcţionat ca un mecanism cronometric verificat, strălucitor, fără urme de impurităţi, iar acum..." [Zamiatin, 1991: 28] Centrul imaginaţiei va fi extirpat pentru a crea mecanismul perfect, ideal ca expectative, prin previzibilitate: „Fiecare scânteie a motorului este o scânteie a raţiunii celei mai pure; fiecare mişcare a pistonului este un silogism imaculat. (...) Macaralele, presele şi pompele au o filozofie finită şi clară, ca un cerc trasat de compas. (...) Frumuseţea mecanismelor stă în ritmul lor neabătut şi precis, ca un pendul. (...) Cu o precizare: Mecanismele nu au imaginaţie." [Zamiatin, 1991: 131] Euforia care însoţeşte lobotomizarea glorificată drept Marea Operaţie ia aspecte delirante în note ironico-tragice: „ – Nu: fugiţi sus! Acolo vă vor vindeca, acolo vi se va servi pe săturate aluat de fericire, şi voi, sătui, veţi moţăi în linişte sforăind organizat, în tact – oare nu auziţi această măreaţă simfonie a sforăitului? Caraghioşilor: vor să vă elibereze de semnele de întrebare, care se încolăcesc ca nişte viermi, care rod chinuitor, ca viermii." [Zamiatin, 1991: 152] La Orwell, lobotomia se conjugă cu distrugerea fondului sufletesc, a celor mai intime straturi. Într-o astfel de conjunctură, promisiunea călăului „te salvez, te fac perfect" vizează eradicarea unicităţii. Transgresarea normei îl transformă pe deviant într-o „greşeală de tipar" ce urmează a fi corijată printr-o remodelare lipsită de orice umanitate, de orice scrupul: „Noi nu distrugem ereticul pentru că ne rezistă; de fapt, atâta timp cât ne rezistă, nu l-am distrus, orice i-am face. Noi îl convertim, îi ocupăm gândurile cele mai intime, îl remodelăm. Noi ardem tot răul şi orice închipuire din mintea lui; îl aducem de partea noastră nu numai în aparenţă, ci de-adevăratelea, cu trup şi suflet. Îl facem unul dintre noi şi abia pe urmă îl ucidem. (...) Noi trebuie să facem creierul perfect, numai în acest caz îl putem zbura. [Orwell, 2002: 224] Wunenburger analizează modul în care, prin aceste metamorfoze violente, ce nu respectă nici cele mai elementare norme de bun simţ, practicile Evului Mediu se propagă în societăţile pretins avansate, infuzându-le fanatismul mistic şi misionar: „Aşa se face că numeroase secte gnostice practicau vicii, perversiuni, chiar şi omoruri, fără să vadă în aceasta vreo urmă de pângărire insuportabilă; iluminate de

BDD-A30168 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:52 UTC)

ştiinţa superioară, comportamentele lor scăpau valorilor morale şi deveneau un mijloc homeopatic de a combate răul prin rău. Utopia ca şi gnoza sfârşesc prin a inocenta, mulţumită recursului la un principiu de charismă spirituală, toate demersurile suspecte şi imorale, de vreme ce aspiraţia lor spre absolut este pentru ei curată de orice interes". [Wunenburger, 2001: 237]

Apoteozarea măsurilor intruzive pentru desfiinţarea singularităţii provoacă lectorilor spaimă şi repulsie. Efecte pe care autorul de distopii le cultivă prin insistenţa asupra unor scenarii maladive, produse ale unor imaginaţii schizoide. Zamiatin recurge periodic la limbajul liturgic pentru glorificarea utopică a nediferenţierii, a ştergerii alterităţii: „(...) noi închinăm jertfa Dumnezeului nostru, Statul Unic – o jertfă calmă, gândită, raţională. Da, era liturghia solemnă pentru Statul Unic, amintirea crucialelor zile-ani ale Războiului de Două Sute de Ani, măreaţa sărbătoare a victoriei tuturor asupra unuia, a sumei asupra insului izolat." [Zamiatin, 1991: 37] Pierderea reperelor sacre, a religiosului, imprimă mulţimii o adulaţie faţă de diverşi mesia conjuncturali şi palpabili, iar ceremonialurile ce le însoţesc apariţiile sunt transpoziţii profane ale imaginarului religios: „Conform unui vechi obicei, zece femei încununau cu flori unifa Binefăcătorului, încă umedă de stropi. Călcând cu măreţia marelui Pontif, El coboară cu pasul rar, trece cu pasul rar printre tribune – şi în urma lui se ridică-n sus gingaşe ramuri albe de mâini de femei şi o furtună de urale dintr-un milion de piepturi. Aceleaşi urale şi în cinstea soborului de Păzitori, invizibil prezenţi şi ei aici, în rândurile noastre. Cine ştie, poate anume pe ei i-a profetizat imaginaţia omului antic, atunci când i-a creat pe arhanghelii săi, delicaţi şi cumpliţi, ataşaţi de la naştere pe lângă fiecare om." [Zamiatin, 1991: 39]

Orwell oferă un tipar al supusului totalitar, scindat între sentimente contradictorii, incapabil să-şi clarifice trăirile, ghidat doar de sistemul limbic, într-o continuă stare de alertă: „(...) să fie un fanatic, un credul şi un ignorant ale cărui stări de spirit precumpănitoare să fie teama, ura, adoraţia şi triumful orgiastic. Cu alte cuvinte, este obligatoriu ca mentalitatea lui să fie aceea potrivită stării de război". [Orwell, 2002: 169] În această categorie a manifestărilor comportamentale excesive, groteşti, se înscrie delirul halucinatoriu colectiv. În *O mie nouă sute optzeci şi patru*, complotul ipotetic întreţine demenţa colectivă din timpul şedinţelor de ură, iar aspectele pe care le îmbracă defularea sunt cea mai bună reflexie a regresiei pe scara umanităţii: „Un extaz hidos al fricii şi răzbunării, dorinţa de a ucide, de a tortura, de a zdrobi feţele cu barosul se scurgeau ca un curent electric prin întregul grup de oameni, transformându-l pe fiecare, chiar împotriva voinţei sale, într-un dement care se schimonosea şi zbiera." [Orwell, 2002: 16]

Pentru supusul model sau cel re-creat pedepsirea devianţei se transformă în obligativitate chiar şi atunci când victima este el însuşi. În această direcţie, Hannah Arendt aminteşte altruismul suicidar constant al adepţilor totalitarismului. Orbiţi de fanatism, aceştia ajung victimele propriilor alienări, fii ai unui Cronos ce-şi devorează creaţia: „dar lucrul uimitor este că el nu începe să ezite nici măcar când monstrul începe să-şi devoreze propriii copii, nici în cazul când el însuşi devine victimă a persecuţiei, nici dacă e acuzat şi condamnat pe nedrept, exclus din partid şi trimis la muncă forţată sau într-un lagăr de concentrare. Dimpotrivă, spre mirarea întregii lumi civilizate, el se poate arăta dispus să-şi ajute acuzatorii şi în redactarea propriei sale condamnări la moarte, dacă nu i se atinge statutul său de membru al mişcării." [Arendt, 2006: 384] Tom Parsons din *O mie nouă sute optzeci şi patru* este figura acestei adulaţii, a devotamentului total, una comună şi respingătoare. Denunţat de propriul copil, acesta plusează printr-o autoincriminare euforică, cu accente maniacale: „– Categoric că-s vinovat! strigă Parson, cu o privire servilă spre tele-ecran. Doar nu crezi că Partidul ar aresta pe cineva nevinovat, ă? (...) Stăteam aşa şi munceam, mă străduiam să-mi

BDD-A30168 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:52 UTC)

realizez porţia mea, acolo, şi habar n-aveam că-mi treceau lucruri rele prin cap. (...) Fie vorba-ntre noi, bătrâne, mă bucur că m-au luat până nu mergeam mai departe. Ştii ce-am să le zic când au să m-aducă-n faţa tribunalului? Vă mulţumesc, ast-am să le zic, vă mulţumesc că m-aţi salvat până nu era prea târziu." [Orwell, 2002: 206]

Paroxismul atitudinilor creează ataşamente neverosimile din punct de vedere logic, cum ar fi idolatrizarea călăului, cu acelaşi efect depersonalizant. Absolvite de dubii şi critici printr-un fanatism cu porniri animalice, măsurile intrusive ce ţintesc distrugerea sau o re-creare la fel de dezastruoasă a individului aduc în prim-plan figura liderului paranoic, personaj investit cu harul profeţiei. La Zamiatin, figura conducătorului primeşte aura unui mesia căruia îi sunt închinate ode ce surprind prin paradoxurile lingvistice: „Cu fiece clipă, El e tot mai aproape - şi tot mai sus se înalţă milioane de inimi înspre el - şi iată acum El ne vede. (...) Binefăcătorul îmbrăcat în veşminte albe, care ne-a legat cu înţelepciune de mâini şi de picioare în plasa benefică a fericirii". [Zamiatin, 1991: 105] Şi relaţia care se stabileşte între Winston Smith şi torţionarul său primeşte o coloratură maladivă prin calităţile pe care victima i le atribuie agresorului. Duplicitar, perfid, insinuant, jonglând cu tortura şi teoriile, O'Brien urmăreşte o reeducare capabilă să rupă şi ultimele bariere de umanitate prin aderarea victimei la propria schingiuire: „Îi era foarte frig, tremura fără să se poată stăpâni, îi clănţăneau dinţii, i se scurgeau lacrimi în jos pe obraji. În prima clipă se agăţă de O'Brien ca un copil; curios lucru, dar se simţea protejat de braţul lui greu care-l ţinea pe după umeri. Avea sentimentul că O'Brien îl apăra, că durerea venea de undeva din afară, altceva i-o provoca, iar O'Brien era cel care-l putea salva de ea." [Orwell, 2002: 220] Mecanismul psihologic pe care torţionarul mizează este introiecţia, care face ca suferinţa şi ura victimei să se preschimbe într-un respect în care prioritate are intelectul agresorului. Identificarea cu agresorul pe baza unor pretinse afinităţi comune sunt menite să dezvinovăţească capitularea, să ofere un ultim confort emoţional: „Niciodată nu-l iubise atât de tare ca acum, şi asta nu numai fiindcă îi oprise durerea, ci şi fiindcă îl încerca din nou vechiul lui sentiment că, la urma urmelor, nu avea nicio importanţă dacă O'Brien îi era prieten sau duşman. O'Brien era un om cu care puteai vorbi. Poate că, uneori, nu aştepţi atât să fii iubit, cât să fii înţeles." [Orwell, 2002: 221]

BIBLIOGRAFIE

Orwell, 2002: George Orwell, *O mie nouă sute optzeci şi patru*, traducere de Mihnea Gafiţa, Iaşi, Editura Polirom.

Wells, 1962: Herbert Wells, *Opere alese*, tr. Mihu Dragomir, C. Vonghizas, C. Camil şi M. Ralian, Bucureşti, Editura Tineretului.

Zamiatin, 1991: Evgheni Zamiatin, *Noi*, traducere de Inna Cristea, Bucureşti, Editura Humanitas.

Bibliografie critică:

Arendt, 2006: Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, traducere de Ion Dur şi Mircea Ivănescu, Bucureşti, Editura Humanitas.

Savu, 2011: Iuliana Savu, *Distopia romanescă*, *Evgheni Zamiatin*, Iaşi, Editura Universităţii „Al.I. Cuza".

Wunenburger, 2001: Jean-Jaques Wunenburger, *Utopia sau criza imaginarului*, traducere de Tudor Ionescu, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

Zamfir, 2004: Mihai Zamfir, „Suferinţa scriitorului", în *România literară*, nr. 48, 13 decembrie 2004.

BDD-A30168 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:52 UTC)